

ТАРАС ПИЦ

Походження ремісничих назв *боднар*, *бондар* та *bednarz* у слов'янських мовах

Питання походження ремісничих назв *боднар*, *бондар*, *bednarz* „ремісник, що виробляє бочки“ на даний час не з'ясоване, оскільки серед мовознавців досі немає єдності в погляді на проблему: чи запозичено цілу назву ремісника, а якщо так – то у якій формі, і чи ці назви утворились від назви бочки вже на слов'янському ґрунті? Чи мала місце метатеза? В даній публікації пропонується альтернативний розгляд даної проблеми, який ґрунтується з одного боку, на писемних пам'ятках слов'янських мов, з іншого – на основі даних німецької діалектології та лінгвогеографії.

1. Історія дослідження лексеми

Основна різниця між дослідниками полягає в тому, яке джерело в німецькій мові вони вважають основою для запозичення – чи вже готові назви ремісника чи назву самого виробу. Частина мовознавців вважає можливим як перший так і другий шлях. До таких належить Й. Карловіч: „Bednarz ... [Będnarz, Bębnarz, Bębniarz, Bondar] ... < albo nm. Bender, Binder = bednarz, albo od Bednia, (B)дно> ...“ (Karłowicz 1900: 1, 110), також М. Фасмер, Ф. Славський, Н. М. Шанский, О. Н. Трубочов (Фасмер 1986: I, 192; Sławski 1952: I, 29; Шанский 1965: I, 2, 163; ЭССЯ 1976: 3, 114).

Разом з тим серед дослідників цього питання визначилась група тих, хто не пропонував альтернативу а давав чітку відповідь у питанні про джерело запозичення. Сюди належить Г. Корбут, який однозначно виводить ремісничий термін з назви ремісника: „bednarz – por. śrgn. būtenære (ngn. būttner) może pod wpływem binder lub bender ...“ (Korbut 1893: 488). Подібної думки притримуються і А. Г. Преображенський, В. Кіпарський, М. Френцель, укладачі ЕСУМ, А. Поль (Преображенский 1959: I, 36; Kiparsky 1934: 57; Frenzel 1969: 30; ЕСУМ 1982: I, 221; Pohl 1986: 198). Б. Симанцік також вказує при цьому на можливість посередництва стч. *bednár* (Symanzik 1993: 74).

Іншої думки дотримується Я. Рудницький, який вважає, що назва ремісника є похідною від назви бочки і виникає вже на слов'янському ґрунті: ... a deriv. of бодня ... (Rudnyc'kuj 1962: I, 169–170). Так вважають також В. Кіпарський, Б. В. Кобилянський, укладачі ЕСБМ, М. Гарбачик, А. Баньковський (Kiparsky 1975: 57; ЭСБМ 1978: I, 370; Гарбачык 1992: 29; Wańkowski 2000: I, 39).

Разом з тим деякі дослідники висловили сумнів. Так чеський лінгвіст В. Махек вважає, що *боднар* угорського походження: „... ale bodnár je z maď.“ (Machek 1957: 28). Його підтримує М. Френцель, яка також пропонує український слід для *боднар*: „Poln. *bondar* entl. aus dem Ukr., slk. *bodnar* aus ungar. *bodnar* ...“ (Frenzel 1969: 30). А Г. Турська доходить до висновку про білоруське походження лексеми *боднар*: „Dla dość licznej grupy ukrainizmów musimy bowiem przyjąć dwa niezależne od siebie źródła zapożyczenia: na południu z języka ukraińskiego, na północy z białoruskiego, jak np. бляхы, bondar, borsuk, brechać, chata ...“ [Turska 1970: 80].

У погляді на відносини, у яких перебувають форми *боднар* та *боднар*, спостерігається однотайність починаючи вже від Е. Огоновського, який перекоонує в переході *боднар* в *боднар* (метатеза) та слов'янському походженні останнього: „Weit häufiger als im Russischen kommt im Ruthenischen die Metathesis von Cons., deren Grund stellenweise im Streben nach einer leichteren Aussprache zu suchen ist; z. B. ... боднар neben боднар Büttner ...“ (Ogonowski 1880: 95). Його підтримують також А. Брюкнер, укладачі ЕСБМ і ЕСУМ, М. Гарбачик (Brückner 1985: 19–20; ЭСБМ 1978: I, 370; ЕСУМ 1982: I, 221; Гарбачык 1992: 28–29).

Разом з тим не можна не відзначити, що спеціальних досліджень про *боднар/боднар* не було. В кращому випадку ці форми йшли в переліку інших запозичень, а то й просто в етимологічних словниках. Тому жоден дослідник не заглиблювався в історію цього слова. У світлі сказаного ми ставимо перед собою завдання: через призму зібраних німецьких матеріалів розглянути відповідну ремісничу термінологію у польській, білоруській та українській мовах.

2. НІМЕЦЬКІ ДЖЕРЕЛА

2.1. Історичні словники

Згідно даних Л. Рікера, автора дисертаційного дослідження „Zur landschaftlichen Synonymik der deutschen Handwerkernamen“, *Butte* „кадка, чан“ зі зміною кореневого голосного з'являється також у середньовіснійнімецькій мові як *botte*, *bötte* а в нижньонімецьких – *bode*, *bodene*, *bodem*, але і у верхньонімецькій мові є згадка про *boden* (Гессен 1338) (Ricker 1917: 57). В монографії К. Бюхера міститься згадка про термін *bodener* зі вказівкою на рід діяльності ремісника: *Henne bodener*, *bender von Kebil* (Frankfurt 1419) (Bücher 1914: 31). В праці іншого дослідника О. Кнауса „Die Entstehung der Grünberger Familiennamen“ у розділі про виникнення прізвищ з назв ремісників, які займалися виготовленням речей з дерева або будівництвом, натрапляємо на наступний запис:

Hans Buddener von Gotha (Grünberg 1433), той самий в тому ж році: *Hans Bode-ner*⁶⁶ (Knauß 1940: 28). На думку автора, назва *Buddener* утворилась від *Budden-bender* а *Bodener* – похідне від першого (там само: 29). Хоча на нашу думку, більш ймовірною видається версія про утворення найменування ремісника від вже згаданих назв бочок – снн. *bodene* і свн. *boden*.

Також у німецьких джерелах є згадка про **Bedner** у саксонському діалекті Семигороду: *der Bedner söl de Rîf undrewlen, de Bit (Butte) rannt* (Schäßburg поч. XX ст.) (Ricker 1917: 94). Існує також давніший запис про цей різновид терміна у мові судетських німців: *Elwinus ds. Bednar* (Jitschin 1366) (Schwarz 1957: 73). Очевидно термін утворено від назви бочки свн. чи снн. **beden(e)*.

Вважаємо, що на відміну від *bodener* і *Bedner*, *Bonder* утворено не від назви бочки, а як і *Binder* від виконуваної дії ремісником – *binden* чи **bonden* „з'єднувати клепки в бочку“. Згідно В. Юнгандреаса, написання голосної *o* замість свн. *i* зустрічаємо в Сілезії в першій половині XV ст.: *on „ihn“, ore „ihre“* (Kamenz 1438, 1443) (Jungandreas 1937: 99). На його думку, така вимова є тюрингзько-саксонською і нижньонімецькою: *on „ihn“* (Sachsen-Wittenberg 1373, Eisenach 1383), *om „ihm“* (Gotha 1331, 1334, Magdeburg 1455) (там само: 100).

2.2. DEUTSCHER WORTATLAS

Проте як показують матеріали „Deutscher Wortatlas“ (DW 1959: 9, 1), у німецьких діалектах зустрічаються окрім інших також такі діалектні форми на позначення ремісника, що виробляє бочки: *Bonder*, *Bönder*, *Bodner*, *Böttner*, *Böd(d)ner*, *Bettner*, *Bed(d)ner*, *Bettner*, *Bottner*, *Büd(d)ner*, *Büttner* та *Bittner*. Географія поширення така (див. карту № 1):

Bonder (9) – *сілезький діалект* (Schlesisch): Schmiegel (1), Lissa (1), Klöben (1), між Borek, Koschmin та Adelnau (3); *померанський діалект* (Pommersch): на півд. зах. від Echin (1) та на півд. сх. від Pakosch (1); окрім цього на сх. від Kalisch (1) та на півд. від Kutno.

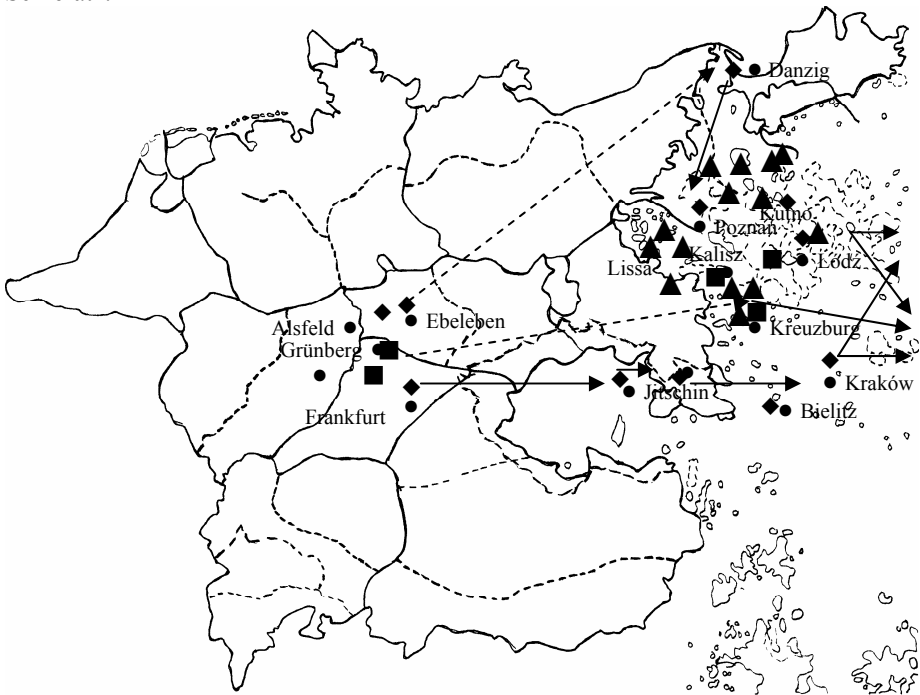
Назва ремісника **Bonder** разом з **Böttcher** та **Bunder** (16) зафіксована у *сілезькому діалекті* на півд. від Buk (2), на зах. від Kriewen (2); *померанському* – Lobsens (1), Wissek (1), на півн. від Kletzko (1), біля Krone (2), на півд. сх. Witkowo (1), на сх. від Gembitz (1); *верхньопрусському* (Oberpreußisch) – біля Briesen та Rheden (2), на півн. від Culm (1), на зах. від Loebau (1), на півд. від Kutno (1).

Bönder (2) – *сілезький діалект* на півн. від Kriewen (1), на сх. від Ziegenhals (1).

Bodner (4) – *сілезький діалект* на півн. від Koschmin (1), та біля Kalisch (1); на сх. від Landsberg та Kreutzburg (2).

Діалектна назва **Böd(d)ner** поруч з **Böttner** (37) зустрічається у *східно-франкському діалекті* (Ostfränkisch): на території між Kissingen, Brückenau, Fulda, Suhl та Rodach (12), на півд. від Würzburg (1), на сх. від Sonneberg (1), на

півн. зах. від Plauen (1) та на сх. від Ansbach (1); на більшій частині *тюрингзького діалекту* (Thüringisch) а також біля Weißensee (2), на півд. від Eschwege (1); *північнонижньосаксонському діалекті* (Nordniedersächsisch) на сх. від Hamburg (1) та зах. від Itzehoe (1); *вестфальському* (Westfälisch): біля Barmen (1), *мозельському* (Moselfränkisch): на зах. від Barg (1) та Aremberg (1); *верхньосаксонському* (Obersächsisch): Kamenz (1), *сілезькому*: Groß Strehlitz (1), біля Pless (1), на сх. від Ziegenhals (1) та на півд. сх. від Habelschwert (1), Schmiegel (1); *нижньопрусському* (Niederpreußisch): на півд. сх. від Berent (3); *верхньопрусському*: між Lautenberg та Briesen (1) та на півд. зах. від Mielaw (2); *померанському*: на півн. від Hermannsberg (1). **Böttner** також дуже поширений на території на Захід від міст Piotrków та Łódź до Konin, Zerkow, Kalisch, Schieratz.

Карта № 1. Схема поширення назв ремісників bod(e)ner, bonder, beddner:

■ bod(e)ner

▲ bonder

◆ bed(d)ner

Bettner, Bed(d)ner (14) – у *сілезькому* на півд. від Habelschwert (4) та на сх. (1), Bielitz (3), Gleiwitz (1); *померанському*: на півн. від Hermannsberg (1), *нижньопрусському*: на зах. від Danzig (1); *тюрингзькому*: на зах. від Ebeleben (1); *східнофранкському*: Heigenfeld (1); *гессенському* (Hessisch): на півд. від Alsfeld

(1). Окрім цього *Bettner* дуже поширений на території на зах. від міст Piotrków та Łódź до Konin та Schieratz.

Bottner (4) – у *сілезькому*: на сх. від Ostrau (1), на півн. сх. від Adelnau (1); на півн. сх. від Schildberg (1) та на сх. від Kutno (1).

Інші німецькі назви „бондаря“ *Büttner* та *Bittner*, що також фіксуються у старопольських джерелах, згідно з „Deutscher Wortatlas“ поширені переважно у сілезькому а також на межі верхньосаксонського, тюрингського, східно-франкського та північнобаварського (Nordbairisch) діалектів; від міст Piotrków та Łódź до Konin, Zerkow, Kalisch, Schieratz. *Büttner* разом з *Büd(d)ner* – переважно у тюрингському, східнофранкському та північнобаварському діалектах, зустрічається у східнопомеранському та ін.

3. ПОЛЬСЬКІ ДЖЕРЕЛА

В старопольських пам'ятках мови міститься лише одна згадка про німецьку діалектну форму *Bodnar*: *Fideiussor (-) ... Hinath Bodnar* (Sanok 1444) а також *Bodnark*: *Johannes Bodnark* (Kraków 1489) (SSNO 1965–1985: I, 2, 128). Дані про *bondar* даного періоду відсутні.

Натомість чисельнішими тут з'являються антропонімні форми з глухим *t(h)*, *t(t)*:

Bot(h)ner: *Nicolaus Bothner ... consul civitatis Cracoviensis* (Kraków 1392), *Contra honest(um) vir(um) ... Thomam Botner ... magistr(um) Cracoviens(em)* (Kazimierz 1398), *Pro ... Nicolao Boethner ... Nicolai Bothner, Provido Bartosio Botner, suburbano (Posnaniensi) (dat.)* (Poznań 1461); *Bothener*: *Fideiussor Polcz Bothener* (Kraków 1395); *Bottener*: *Nicolaus Bottener, consul civitatis Cracoviensis* (Kraków 1409); *Boethner*: *Pro ... Nicolao Boethner ... Nicolai Bothner* (Kraków 1415) (там само: I, 2, 128).

Але найчисельнішим було проникнення німецьких назв ремісника *Bettner* та *Bed(d)ner*. Далі подаємо у хронологічній послідовності перелік та місце (при наявності) фіксації: а) назв професії; б) антропонімів у польських джерелах:

Bednarz:

а) *Iohannes bednarz* (Przemyśl або Przeworsk 1437), ...*Stancel stalmach ... domum Martino bednar cum omni iure* (Przemyśl 1440), *Nicolaus, bednarz de Lomza* (1473), *Bednarzy: Mathis et alter Mathis* (Poznań 1493) (SStP 1958–1993: I, 73); *Bednarz doliator* (Poznań ca. 1500), а *Joanne doleatore alias bednarz* (Płock 1500–1517; Kraków 1528), *Vascularius eyn fafzbinder ader kuffer Bednarz álbo leglarz* (Kraków 1528; Bydgoszcz 1531; Kraków 1541), ...*pyothrek kalethą lythewfską wyellgą wkradł v yana Bednarzą v wroth thamze w Gnyefznye myefschkayaczego* (Poznań 1543, 1546), *Doliarius, qui dolia facit et componit, Bednarz ...* (Borussiae 1564), *Nawięcey sie Bednarze w gospodách trybuią ...* (Kraków 1567), *Kázdemu rzemieślnikowi czynu przyczynić: kędy Będnarz/ tám drzewa fuchego/ y obręczy wcześ mieć: bo co sie domá robi/ to bywa lepiej y sporzey* (Kraków 1588), *Doliarius, Sig-*

nificat eum qui dolia facit, et componit ... German. Ein kueffer ... POL. Bednarz (Lugdunum 1588), *Vietor Binder oder Buetner Bednarz Doliarius Fasz binder / fasz-macher Idem* (Toruń 1591) (SIP XVI 1966–1978: II, 41).

б) 1. *Thomas Bednars ... kmetho(-) de Szirznice* (Poznań 1416), *Iohannes Bednarz ... kmetho(-) de Pnikolth* (Lwów 1437), ...*Iohanne Bednarz, Alberto Beszky ... opidi dicti Opathowycz* (Gródek Goleski 1469), *Laboriosus Nicolaus Bednarz de Lomza* (Warszawa 1473), *Laurencio Bednarz (dat.) de Groszna* (1475), *Kmethon(em) in villa Nouoszyedlicze ... Iacobum Bednarz* (Sanok 1478) (SSNO 1965–1985: I, 1, 117); *mathias bednarsz de wydzow* (Łódź 1549) (Мацьвінський 1970: 30).

Bet(h)nar(z):

а) *a ten vczuywy Andruch betnarfz the sumyę wyfzy opifzaną zaplaczylz themu vcziwemu Ianowy Smukale* (Коścierzyna 1579–1589; Kraków 1587; Lugdunum 1588) (SIP XVI 1966–1978: II, 41).

б) *Hanna, relicta Nicolai Bethnar, olim ciuis Cracouiensis* (Kraków 1398), *Contra Hancam, relictam Nicolai Bethnar de Cracouia* (Kraków 1399), *Nicolaus Bethnar, ciuis Cracouiensis* (Kraków 1409), *Cum Benigna, relicta Bethnari de Cracouia* (Kraków 1410), *Anne, relicte (gen.)*

Nicolai Bethnar de Cracouia (Kraków 1416), *Johannes Johannis Bethnar de Cracouia* (Kraków 1494) (SSNO 1965–1985: I, 1, 128).

Betnarz: б) *Bethnarz* (ca 1455); **Bethner:** б) *Hanna, relicta Nicolai Bethner de Cracouia* (Kraków 1398), *Contra Hancam, relictam Nicolai Bethner de Cracouia* (Kraków 1399) (там само).

Слід зазначити, що топонім *Bednary* згідно „Етимологічного словника польської мови“ А. Баньковського фіксується вже у XIII ст. (Bańkowski 2000: I, 39), що пересуває використання даної назви ремісника більш як на століття раніше, так як назва місцевості походить від групи ремісників, які займались бондарством.

Старопольські пам'ятки зберігають також окремі антропонімічні згадки про інші німецькі діалектні форми: **Boethner:** *Pro ... Nicolao Boethner ... Nicolai Bothner* (Kraków 1415); **Buthner:** *Nicolai Buthneri, praepositi monasterii et conventus fratrum in Msthow, ordinis sancti Augustini ... prefatus Nicolaus Buthneri, praepositus de ipso Nicolao Buthneri, praeposito* 1470–1480 (Kraków 1456); **Bytnar:** *Domin(um) ... Nicolaum Bythnar consul(em) civitatis Cracoviensis* (Mogile 1389); **Bitner:** (*Kmetho in Ivanyecz*) *Hampel Bitner* (Sanok 1492) (SSNO 1965–1985: I, 1, 128).

4. УКРАЇНСЬКІ ДЖЕРЕЛА

Дворище *Боднарскоє* (назва земельної ділянки у Перемишльській землі) згадується вже на початку XV ст. у староукраїнській мові: ... *наша дворища пустая Боднарская* (Судомир 1408) (ССУМ 1977: I, 288). Перші записи саме назви ремісника *боднаръ*, *боднаръ* стосуються кінця XVI ст.: ... *стали обьличне пре^о сряда^м стою^рски^м на^мма мару^хна и з брато^м свои^м сидоро^м*

бодна^р ... (Львів 1584), ... *стаѣши обьличѣне пре^о срѣ^омъ стою^рскимъ и ванѣ*
бо^она^р ... (Львів 1584) (КСУМ XVI–XVII). Про вид діяльності даного
ремісника свідчать наступні історичні згадки: ... *дали^омо бо^онаро^о ѿ^тм дѣжи*
шпѣта^л зрѣиѣт (Львів 1607–1645), *ѿ(д) направы начинѣ бо(д)наро(в) да(л),*
гро(ш) (Львів 1607–1645) (СУМ XVI–XVII 1994–2005: 3, 29), *яко то*
прыставо^о ѿ по^ово^о: за бочки бо^онаро^м ... (Львів 1628), *боднарєви за нови^х*
цєбрико^о з и ѿ^о направы стары^х цєбриков fr. 24½ (Львів 1634) (КСУМ XVI–
XVII).

До XVII ст. відносяться також наступні записи: *Пударь, Коробейникъ, или*
боднаръ (1627), *трох хлоповъ ремесниковъ боднаровъ кнежати его мл. замь-*
кових ... посекли (Луцьк 1649), *Боднаръ. Victor Doliarius* (1650) (СУМ XVI–
XVII 1994–2005: 3, 29), та антропоніми *Боднарєнко Лєско* (п. Переяславський*,
с. Ковельська; 341), *Боднаров Костюк* (п. Миргородський, с. Лохвицька; 400)
(РВЗ 1995), а до другої половини XVII ст. прізвищева назва: *Боднаръ* (Закар-
паття 1666) (ІУМ ЛіФ 1983: 609).

В той самий час з'являється й форма *бондарь, боньдарь*: ... *Павълѡмъ Ку-*
ликомъ, бондаромъ ... (Луцьк 1582) (СУМ XVI–XVII 1994–2005: 3, 29), ...
Олексу бондара ... просили ... аби ихъ черезъ мостъ перепустилъ (Луцьк 1582),
Микиту бо(н)дара, ... змо(р)дова(л) ... пилу великую ... ѿ(т)ня(л) (Житомир
1582), ... *пятнадцатый резыкъ – Бондарови ...* (Володимир 1606), ... *семен бо^н-*
да^р (Житомир 1609), ... *тепе^рко ... наве^лко ко^рчъми^тм наве^л бо^нда^р дєни^с марти^н*
макарович (Житомир 1609) (КСУМ XVI–XVII), *Євсий Євлашенко бондар ...*
чинил пилност од поранку аж до вечера (Бориспіль 1615) (СУМ XVI–XVII
1994–2005: 3, 29), *Старець Іоиль, бондаръ* (1638), *Я Яким Бутѡм бондар*
камяненский (Полтава 1685) (Тимченко 1930: I, 123), *Бондаръ – пугаръ* (XVII
ст.) (КТ), *О бондаряхъ ... та(к) же и бо(н)да(р) всюда єст не бє(з)потребєнь,*
... а бондарѣ обрѣзко(в) своих не викидають (кін. XVII – поч. XVIII ст.)
(Зіновіїв 1971: 134), *Платныхъ служителей при дворѣ ... бондар, чоботар*
(Ніжин 1736) (Тимченко 1930: I, 123). Про рід занять *бондара* свідчать такі
записи: *Бондарямъ, що направляли бочки до пива, меду и до лазнѣ дано 60 к.*
(Київ 1727–1753) (Тимченко 1930: I, 123).

Проте особова назва *Бон(ъ)дар(ъ)* згадується вперше на 30 років раніше від
апелятивної форми: *Мєщанє ... Якимъ Боньдаръ ... зє(н)ко гребєн(н)икъ* (1552
Чорнобиль), *Въ Дермани тежє ... Жданєць Бондаръ сто грошей* (Клевань
1571) (СУМ XVI–XVII 1994–2005: 3, 29), у *Грица Бондара: кожуховъ два пла-*
хоть две, рантуховъ два ... (Житомир 1618), ... *двадцатого першого Тишка*
Бондара (Луцьк 1633) (КСУМ XVI–XVII), *Семен Третьякъ ... продал огород ...*
лежачий подле двора Гаврыла Бондара ... (Бориспіль 1637) (КСУМ XVI–
XVII).

* Тут і надалі п. – полк, с. – сотня, цифра позначає сторінку.

Також у Реєстрі Війська Запорозького 1649 р. (РВЗ 1995) перераховані наступні антропоніми ряду Бон(ъ)дар(ъ):

Бон(ъ)дар(ъ) (п. Чигиринський, с. Боровицька; 36; п. Канівський, с. Ржищівська; 123; п. Корсунський, с. Вергуненкова; 137; п. Уманський, с. Цибулівська, Іванська, Романівська; 218, 221, 227; п. Брацлавський, с. Гор'ячківська, Чернівецька 246, 262; п. Кальницький, с. Оментинська; 280; п. Кропивнянський, с. Журавська; 368; п. Миргородський, с. Комишнянська; 386; п. Ніжинський, с. Ніжинська; 464).

Бон(ъ)дарен(ъ)ко (п. Чигиринський, с. Боровицька, Баклійська, Максимівська; 36, 44, 49; п. Черкаський, с. Драгилева; 69, 70; п. Корсунський, с. полкова, Демкова, Ярутина; 133, 138 (2х), 156; п. Білоцерківський, с. полкова, містечко Чорний Камінь, місто Антонів; 175, 180, 190; п. Уманський, с. Івангородська, Бершадська, Цибулівська; 209, 214, 219; п. Брацлавський, с. Клебанська, Ямпільська; 240, 250; п. Кальницький, с. Терлицька; 278; п. Київський, с. Макарівська, містечко Горностайпіль; 307, 310; п. Переяславський, с. Івана Бабича, Биківська; 326 (2х), 331; п. Кропивнянський, с. Чернухівська; 365; п. Миргородський, с. Гаврила Гладченка, Роменська; 377, 394; п. Полтавський, с. Богацька, Веприцька, Гадяцька; 420, 427, 431; п. Прилуцький, с. Іваницька; 452).

Бондоренко (п. Чигиринський, с. Смілянська; 41); **Боньдаров** (п. Брацлавський, „Мачоха“; 238); **Боньдарен** (п. Брацлавський, с. Чачальницька; 260); **Бондаровський** (п. Кропивнянський, с. Чернухівська; 365).

5. БІЛОРУСЬКІ ДЖЕРЕЛА

У старобілоруській мові нами виявлено лише два записи про **боднара**: *Пударь, Коробейникъ или боднаръ* (Куцеїн 1653) (ГСБМ 1985–2005: 2, 112) та *веремею столяру, за двадцать двои тачки, еше за тры прикупленыхъ отъ боднара, заплатили ...* (Вітебськ або Могильов 1689) (Гарбачык 1992: 29).

Прізвищева назва **Бондарь** згадується вже на початку другої третини XVI ст.: *Матфея Бондара* (Гродно 1539), *Федца Бондара* (Гродно 1540) (Усціновіч 1975: 244). З цього ж періоду починаються й апелювативні форми: *Она поставила трехъ светковъ ... Игната Батеевича – сенника, а Матфея – бондаря, а Васильца Панасовичъ – сенника* (Гродно 1540), *И тотъ бондарь поведиль ...* (Гродно 1541), *Ремесленики всякого ремесла ... то есть, телси, ковали, слесары, колодѣи, бондары, рыболове, кграбары* (1557) (ГСБМ 1985–2005: 2, 147), *кравцы, кушьнеры, шевъцы, ковале, слесары, столяры, бондары, колесъники, стельмахи, рымары, сырометники, дуботовъки, седлары, гончары, токары, скляры, пекары и кожъдого ремесъла хто кол(ъ)ве ужъывати будуть и обьходити ся ремесълемъ* (1558), *што есъли купиль былъ у боньдара кузнеца, о што дей мне до права повалакають, нижли вжо дей о дорогу права з нимъ вести не хочу ...* (1578) (ЖГСБМ), *я ... на Сацу Андреевичу бондару и кушнеру ...* (1625) (ГСБМ 1985–2005: 2, 147), *и недалеко тою проробку нового оказали пень со-*

сновый вырубленный и обожженный подданного господарского бондара (1633) (КГСБМ), *Гаврило бондарь, даль золотыхъ пять* (Вітебськ або Могильов 1683) (ГСБМ 1985–2005: 2, 147), *Съ котороють скурою того бондара до мене привель* (Могильов 1698) (КГСБМ). Про рід діяльності ремісника можна дізнатись із наступних записів: *Купилъ былъ если ведро на потребу княжюю на ринку на торгу у бондара Городенского* (Гродно 1540) (там само), *Бондару за направоване бочки, што воду возятъ, дали ему осм шесть* (Вітебськ або Могильов 1691), *За набіяне бочокъ шафликовъ и иного начыня у лазни, бондарю заплатили* (Вітебськ або Могильов 1699) (ГСБМ 1985–2005: 2, 147), *Купили барилку отъ бондара* (Могильов 1710) (КГСБМ).

6. Російські джерела

У другій половині XVII ст. у староросійській мові також з'являється назва ремісника **бондарь** під впливом староукраїнської чи старобілоруської мов: *[Во дворе] Куземка Ивановъ сынъ бондаря съ братомъ Силкою* (Балахны 1676) (СлРЯ XI–XVII 1975: 1, 290). Трохи раніше зафіксована форма **бондырь**: *Дано ис казны бондырю Парфену Аникиеву денегъ двадцатъ<ь> алт<ы>нь; здѣлал он та тѣ д<е>нги в квасоварню тцан бошой из монастырьского лѣсу* (Валдай 1668), *Да у бондыря бондырской снасти: стругъ, ладило, 3 бурава, 2 бондарки, кирка, зауторникъ, розмѣръ* (1689) (там само).

7. *Беднар(ь)

Жодних свідчень у східнослов'янських мовах про ремісничу назву ***беднар(ь)** не виявлено, однак всі вони фіксують прикметник **беднарский** „пов'язаний з бондарством“: *За топоръ велики склютъ и иншы топор долидьскии беднарскии сталмаски ... мають быти сужсоны и плачоны водлѣгъ доводѣ ...* (Вільно 1588) (ГСБМ 1985–2005: 1, 219), *пилка беднарская една; пилка малая една* (Пересопниця 1600) (СУМ XVI–XVII 1994–2005: 2, 33), *А быти ... телѣгъ съ кузничною снастью, да телѣга съ плотническою и съ беднарскою и с стальарскою снастью* (XVII ст.) (СлРЯ XI–XVII 1975: 1, 290). А в староукраїнських пам'ятках є ще й згадка про **беднарку** „дружина бондаря“: *ксендзь Антоний Янишевский ... противъко Васкови ткачови, Васчысе беднарцы ... оферовалсе правѣне чинити не занехати* (Луцьк 1649) (СУМ XVI–XVII 1994–2005: 2, 33). А в Йосифінській метриці знаходимо також прізвище **Беднарчук** (Львівщина 1785–1788) (Фаріон 2001: 142).

Виходячи з вищеподаного матеріалу робимо висновок про те, що польське **bednarz**, східнослов'янські **бондарь** та **боднарь** запозичено з трьох різних німецьких діалектних форм **Bonder**, **Bodner**, **Bed(d)ner** а не з свн. **bütenære**, **bütenner**.

Форма **Bonder** була найбільш поширеною крім Півночі Сілезії також на змішаній території сілезького, східнопомеранського та пруського діалектів.

Сюди вона могла потрапити з Тюрингії чи Саксонії, або ж утворитись на східнонімецькому просторі під впливом їх діалектів. *Böd(d)ener* очевидно поширився на Схід з гессенського діалекту, звідки походять писемні згадки, а також Тюрингії та півночі східнофранкського діалекту. Те саме стосується й *Be(d)ner*. Однак надалі його шлях роздвоївся: 1. через Судети в Сілезію, а звідти в старопольську мову; та 2. через посередництво тюрингзького діалекту та очевидно бранденбурзького та східнопомеранського і з наступним етапом – нижньопруські говори та старопольська мова.

Щодо відсутності у старопольських пам'ятках мови запису про **bonder*, **bodner* можна припустити, що вони були повністю витіснені пізнішою ремісничою назвою *bednarz* (апелятив з 1437 р., особова назва з 1416 р.), залишивши лише антропонім *Bodnar* (1444). З іншої сторони не можна заперечувати можливість безпосереднього запозичення старобілоруською та староукраїнською мовами *бондарь* від німецьких поселенців.

Сама назва ремісника *bednarz* далше на Схід не проникає, де міцно вкоренились *бондарь* та *боднарь*, а лише похідні *беднарский* та *беднарка*. *Боднарь* поширений переважно у Західній Україні. Виявлені особові назви *Боднаренко* та *Боднаров* на Лівобережжі та апелятив *боднарь* у білоруських містах можуть свідчити про те, що *боднарь* як реміснича назва тут теж була досить поширеною, але поступилась на користь *бондарь*.

Окрім того, три терміни утворено від двох різних основ: свн. *bodener*, **bedner* від назв бочок (снн. *bodene* чи свн. *boden* і свн. або снн. **beden(e)*) а свн., снн. **bonder* від виконуваної дії ремісником – **bonden* „з'єднувати клепки в бочку“.

Л і т е р а т у р а т а д ж е р е л а

- Гарбачык 1992: М. Р. Гарбачык, Назвы асоб па рамяству і прафесіі ў беларускай мове: Дісс. на атрым. вучоной ступені канд. філал. навук: 10. 02. 02, Мінск
- ГСБМ 1985–2005: Гістарычны слоўнік беларускай мовы; пад рэд. А. М. Булыкі, вып. 1–24, Мінск
- ЕСУМ 1982: Етимологічний словник української мови у семи томах, т. I, Київ
- Зіновійв 1971: К. Зіновійв, Вірші. Приповіді посполиті, Київ
- ІУМ ЛіФ 1983: Історія української мови: лексика ті фразеологія, Київ
- КГСБМ: Картотэка гістарычнага слоўніка беларускай мовы. Зберігається в Інституті мовознавства ім. Я. Коласа в Мінську
- Кобилянський 1976: Б. В. Кобилянський, До вивчення германізмів і полонізмів в українській мові, Мовознавство № 6, 31–35
- КСУМ XVI–XVII: Картотека словника української мови XVI – першої пол. XVII ст. Зберігається в Інституті українознавства ім. І. Крип'якевича у Львові
- КТ: Картотека історичного словника українського языка. Зберігається в Інституті українознавства ім. І. Крип'якевича у Львові
- Преображенский 1959: А. Г. Преображенский, Этимологический словарь русского языка, т. I, Москва

- РВЗ 1995: Реєстр Війська Запорозького 1649 року, Київ
- СлРЯ XI–XVII 1975: Словарь русского языка XI–XVII вв., вып. 1, Москва
- ССУМ 1977: Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.; ред. Л. Л. Гумецька, І. М. Керницький, т. I, Київ
- СУМ XVI–XVII 1994–2005: Словник української мови XVI – першої половини XVII ст., вип. 1–12, Львів
- Тимченко 1930: Історичний словник українського язика; за ред. Є. Тимченка, т. 1., Харків – Київ
- Усціновіч 1975: А. К. Усціновіч, Антрапанімія Гродзеншчыны і Брэстчыны (XIV–XVIII стст.), Рэд. М. В. Бірыла, Мінск
- Фаріон 2001: І. Фаріон, Українські прізвищеві назви Прикарпатської Львівщини наприкінці XVII – початку XIX ст. (з етимологічним словником), Львів
- Фасмер 1986: М. Фасмер, Этимологический словарь русского языка; изд. второе, стереотип, т. I, Москва
- Шанский 1965: Н. М. Шанский, Этимологический словарь русского языка, т. I, вып. 2, Москва
- ЭСБМ 1978: Этымалагічны слоўнік беларускай мовы, т. I, Мінск
- ЭССЯ 1976: Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд, под ред. О. Н. Трубачева, вып. 3, Москва
- Bańkowski 2000: A. Bańkowski, Etymologiczny słownik języka polskiego, t. I, Warszawa
- Brechenmacher 1957: J. K. Brechenmacher, Etymologisches Wörterbuch der deutschen Familiennamen, Bd. 1, Limburg a. d. Lahn
- Brückner 1985: A. Brückner, Słownik etymologiczny języka polskiego, Warszawa
- Bücher 1914: K. Bücher, Die Berufe der Stadt Frankfurt a. M. im Mittelalter, Leipzig
- DW 1959: Deutscher Wortatlas; hrsg. von L. E. Schmidt, Bd. 9, Gießen
- Frenzel 1969: M. Frenzel, Die Handwerkerbezeichnungen im Westslawischen, Diss. Berlin
- Jungandreas 1937: W. Jungandreas, Zur Geschichte der schlesischen Mundart im Mittelalter, Breslau
- Karłowicz 1900: J. Karłowicz et al., Słownik języka polskiego, t. I, Warszawa
- Kiparsky 1934: V. Kiparsky, Die gemeinslawischen Lehnwörter aus dem Germanischen, Helsinki
- Kiparsky 1975: V. Kiparsky, Russische historische Grammatik, Bd. III: Entwicklung des Wortschatzes, Heidelberg
- Knauß 1940: Knauß O. Die Entstehung der Grünberger Familiennamen, Gießen.
- Korbut 1893: G. Korbut, Wyrazy niemieckie w języku polskim pod względem językowym i cywilizacyjnym, Prace Filologiczne, t. IV, Warszawa, 345–560
- Machek 1957: V. Machek, Etymologický slovník jazyka českého a slovenského, Praha
- Мączyński 1970: J. Mączyński, Nazwiska Łodzian (XV–XIV wiek), Łódź
- Ogonowski 1880: E. Ogonowski, Studien auf dem Gebiet der ruthenischen Sprache, Lemberg
- Pohl 1986: A. Pohl, Zum Problem des Genus deutscher Lehnwörter im Alt- und im Mittelpolnischen, in: Deutsch-polnische Sprachkontakte; hrsg. v. A. Pohl und A. de Vincenz, Köln [u. a.], 191–205
- Ricker 1917: L. Ricker, Zur landschaftlichen Synonymik der deutschen Handwerkerkernamen, Freiburg
- Roßberg 1988: E. Roßberg, Entlehnungen aus dem Deutschen im modernen Ukrainischen (dargestellt an Lexikbeispielen ausgewählter Handwerkszweige), Leipzig
- Rudnyc'kyj 1972: J. Rudnyc'kyj, An etymological dictionary of the Ukrainian language, vol. 1, Winnipeg

- Rymut 1986: K. Rymut, Uwagi onomastyczne do badań nad zapożyczeniami niemieckimi w języku polskim, in: Deutsch-polnische Sprachkontakte; hrsg. v. A. Pohl und A. de Vincenz, Köln [u. a.], 207–217
- Schwarz 1957: E. Schwarz, Sudetendeutsche Familiennamen aus vorhussitischer Zeit, Köln
- Sławski 1952: Fr. Sławski, Słownik etymologiczny języka polskiego, t. I, Kraków
- SIP XVI 1966–1978: Słownik polszczyzny XVI wieku, t. I–IX, Wrocław
- SSNO 1965–1985: Słownik staropolskich nazw osobowych, t. I, Wrocław – Kraków – Warszawa
- SStP 1958–1993: Słownik staropolski, t. I, Wrocław – Kraków – Warszawa
- Symanzik 1993: B. Symanzik, Die alt- und mittelpolnischen Handwerkerbezeichnungen: Onomasiologisch-semasiologische Studien unter Berücksichtigung wissenschaftlicher Aspekte, Münster – Hamburg
- Turska 1970: H. Turska, Leksykalne pożyczki białoruskie w języku polskim (doba staropolska), Sprawozdania z Prac Naukowych Wydziału Nauk Społecznych PAN, z. 2.

R e s ü m e e

Gegenstand des Aufsatzes ist die Frage der Herkunft der Böttcherbezeichnungen *боднар*, *бондар* und *bednarz* im Altpolnischen, Altukrainischen, Altweißrussischen und Altrussischen. Auf Grund der vergleichenden Analyse der schriftlichen Belege der slawischen Sprachen und der Angaben der deutschen Dialektologie und Wortgeographie wird gezeigt, dass es in den deutschen Dialekten Entsprechungen zu den slawischen Handwerkernamen gibt. Als Quelle für die Entlehnung der Böttcherbezeichnungen diene in diesem Fall also nicht die schriftliche mhd. Form *bütenære*, sondern die offensichtlich mündlichen dialektalen *Bonder*, *Bönder*, *Bod(e)ner*, *Böd(d)ner*, *Bed(d)ner*.

Тарас П и ц
Головна пошта а/с 55
UA-82100 Дрогобич
Україна
taras_p2001@yahoo.de